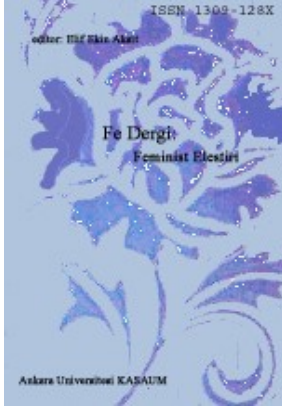

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 3 Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Yapıt Okuma; Bedenin İçerisi - Dışarı; Kiki Simith'in
Çalışmalarında Bedensel Süreçler ve Abjection**
Banu Çolak

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2011

Bu makaleyi alıntılar için: Banu Çolak, “Yapıt Okuma; Bedenin İçerisi - Dışarı; Kiki Simith'in Çalışmalarında Bedensel Süreçler ve Abjection,” *Fe Dergi* 3, no. 1 (2011), 38-46.

URL: <http://cins.ankara.edu.tr/colak.html>

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Yapıt Okuma; Bedenin İçerisi - Dışarı; Kiki Smith'in Çalışmalarında Bedensel Süreçler ve Abjection
Banu Çolak*

Kadın bedeninin alışlagelmiş erotik temsilini yıkarak, yaralı, parçalanmış, hastalıklı bedenler ve kadın vücudunun biyolojik yapısı üzerinde çalışmalar yapan abject sanatın önemli temsilcilerinden Kiki Smith; ruh-beden, yaşam-ölüm, güzellik-iğrençlik temaları üzerinde çalışmalarını biçimlendirir. 1980 sonrasında beden ve kimlik sorgulamalarına yönelen Kiki Smith'in yapıtları; kadın bedeni ve bedensel süreçlerin irdelendiği çalışmalar, ilkel korkular, psikolojik travmalar, yarı hayvan yarı insan figürler, dinsel ikonlar, doğum, ölüm, vahşet, ahlak temaları üzerinde betimlenir. İzleyicide iğrenme duygusu açığa çıkaran bu beden sorgulamaları; cinsiyet araştırmaları, The roots of Abject art can be traced back to the early 20th century.feminizm ve postmodern söylemle ilişkili olarak dilbilim ve psikanaliz çalışmaları yapan Julia Kristeva'nın "abject" (iğrenç) kavramı ile ilişkilendirilir.

Anahtar Sözcükler: Feminizm, Kadın, İğrenç, Beden, İğrenç Sanat

Artwork Reading; Inside-Outside of the Body; Abjections and Physical Processes of the Works of Kiki Smith

Kiki Smith, who challenges common concepts of the erotic representation of woman body is an important representative of abject art which focus on infected, shredded bodies and the biological construct of the female body. After 1980, Kiki Smith's work is described as female body and physical processes, primitive fears, psychological traumas, half-animal half-human figures, religious icons, death, massacre and moral issues. In relation to postmodern expression, these physical questionings which awaken disgust in the audiences is related gender investigations, feminism and and the term "abject" of Julia Kristeva who works on philology and psychoanalyses.

Key Words: Feminism, Woman, Disgust, Body, Abject Art.

Giriş

Kadının iç dünyasını, bedenini, sosyolojik konumunu anlamaya ve sorgulamaya yönelik olan feminist sanat; kimlik, ben, beden, cinsellik, yaşam, mahremiyet, şiddet gibi kavramları irdeler. Kadın sanatçıların kendi cinselliklerini araştırması ve birçok kadın sanatçının konu olarak kendi yaşamlarını seçmesi, kadına özgü duyarlılığın değişik şekillerde biçimlenerek sanata yansımalarına neden olur.

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde; eğitim için kadınlara getirilen çeşitli kısıtlamalar, erkeklere oranla çok az sayıda kadının sanat eğitimi alması, çoğunluğu erkekler tarafından üretilen sanat yapıtlarının, yine erkekler tarafından erkeklere özgü estetik yargıyla değerlendirilmesi sonucunda sanat dünyası erkeklerin egemenliğindedir. Rönesans ve Barok dönemlerinde kadın sanatçıların çok az sayıda olması, on altıncı yüzyılda Avrupa'da kurulan sanat akademilerine yok denecek kadar az sayıda kadın sanatçının kabul edilmesi, kadınları sanat dünyasındaki değişimlerin gerisinde bırakır.

On dokuzuncu yüzyılda kadın sanatçının, kendi adlarından söz ettirecek oranda seslerini duyuramamaları kadınların gelişen sanat dünyasının gerisinde kalmalarına neden olur.

"Kadınların akademilerden dışlanması yalnızca ürünlerini sergileme, profesyonel statü edinme ve kendilerini kabul ettirme olanaklarının kısıtlanmasına yol açmakla kalmadı. Söz konusu dışlanma kadınların, hakim kültürünün sanat dillerinin, anlamlarının, ideolojilerinin, dünya görüşlerinin ve toplumsal ilişkilerinin üretime katılmalarını ve bunları farklı şekilde belirlemelerini sağlayacak iktidarlardan da dışlandıklarının göstergesiydi."¹

Sadece kadın sanatçılardan oluşan ilk resim sergisi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında 1884 yılında Amsterdam'da düzenlenir. Yine bu yıllarda erkeklerle politik olarak eşit haklara sahip olma ve aynı iş için erkeklerle eşit ücret alma isteği ile birçok Avrupa ülkesinde, Amerika ve Avustralya'da feminizm hareketlerinin kitlesel ilk dalgası başlar.

Paris'te 1908 ve 1913 yıllarında yine sadece kadın sanatçıların eserlerinin olduğu sergilerin düzenlenmesinin ardından yirminci yüzyılda kadın sanatçıların sayısında gözle görülür bir artış yaşanır.

* Gazi Üniversitesi, banu1623@yahoo.com

Kadınlara seçme hakkı, Almanya ve Sovyetler Birliği'nde 1917-1918 yıllarında sosyalist devrimin sonucunda, Amerika ve İngiltere'de ise aynı zamanlarda savaş döneminde kadınların ülkeye olan katkılarından dolayı ödül olarak verilir.

Yirminci yüzyıl demokrasisinde kadınlar toplum içinde aktif rol almaya başlar. 1940'lı yıllarda vatandaşlık hakkı, 1950'li yıllarda eğitim hakkında kazanılan ayrıcalıklar sonucunda adlarından söz ettiren kadınlar; 1960'ların başında sanat dünyasında erkek egemen söylemlerinin geçerli olmasına karşı erkek egemenliğindeki sanat dünyasında varlıklarını gösterebilmek için mücadele etmeye başlarlar. Amerika, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere birçok ülkede yayılan feminist sanat; kadınlara karşı ayrımcılık fikrine karşı ortaya çıkar. Erkeklerin egemen olduğu alışılmış düzeni değiştirip, kadınların da her alanda eşit hak ve olanaklara sahip olduğu yeni bir dünya yaratmak üzere kurulu düşünce sisteminde kadınların sanat aktivitelerine katılmaları için daha elverişli şartlar elde edebilmek amacıyla hareket edilir. Böylece feminist sanat daha geniş bir tabana yayılma eğilimi gösterir. Kadınlar toplum ve sanatın içinde aktif rol oynamak ve varlıklarını kabul ettirmek amacıyla yaratıcılık ve yeteneklerini kullanarak erkek sanatçılara karşı rekabet dönemini başlatır.

1970 sonrasında dil, söylem ve kültür alanında mevcut yapıları irdeleyerek yeniden kurmaya yönelik olarak postmodern düşünce içerisinde Jacques Lacan ve Jacques Derrida gibi isimlerin postyapısalcı felsefe çalışmalarından yararlanan feminist düşünce; dilin ve düşüncenin eleştirisine yönelerek kadın söyleminin deşifre edilmesini içeren siyasal ve kuramsal bir gelişim gösterir. Bu yönelim özellikle Helene Cixous, Luce Irigaray, Monique Wittig ve Julia Kristeva ile belirginlik kazanır.

1970 sonrasında batı kültürünün tek yönlü değişmez modernizmini yerine, çoğulculuk, çok sesliliğe önem veren postmodern düşünce içerisinde; değişmekte olan ekonomik, politik ve düşünsel süreçlerle birlikte sanatta da önemli gelişmeler yaşanır. Bu sayede postmodern söylem içerisinde feminist sanatta farklılaşarak çok sesliliği önemseyen yaklaşımıyla ırk, sınıf, cinsiyet, etnik köken gibi temalara odaklanır.

1970'leri başında kadın sanatçılar arasında yaşanan güçlü dayanışma sonrasında Miriam Schapiro, Judy Chicago gibi sanatçılar özellikle New York'ta etkin hale gelirler. Linda Nochlin'in 1971'de Art News dergisinde yayımlanan "Neden Büyük Kadın Sanatçı Yok?" adlı makalesi ve Lucy Lippard'ın kuratörlüğünü yaptığı "26 Çağdaş Kadın Sanatçı" adlı sergi feminist sanat için önemli gelişmelerdir.

Judy Chicago ve Georgia O'Keeffe'nin kadın bedenini bir metefor olarak kullandığı çalışmaların ardından, Lynda Benglis, Martha Wilson gibi sanatçılar da cinsiyet ve kimlik üzerine odaklanırlar. 1970 sonrasında sanatta yaşanan avangard yönelimler sayesinde video sanatı, foto gerçekçilik, süreç sanatı, performans sanatı, arazi sanatı, yeni gerçekçilik, oluşum, kuramsal sanat gibi yeni düşünce ve tavırlar feminist sanatçılara kendilerini farklı biçimlerde ifade etme olanağı sunar.

Hazır nesnelere ya da değersiz görülebilecek gündelik hayata dair tüm imgelerden üretilen postmodern sanat içinde yapıtın betimlenmesinde estetik ölçütler yerine zihinsel sorgulamalar öne çıkar. Tüketim toplumunun getirdiği bıkınlık, doyumsuzluk ve karmaşa durumu, doğal olarak sanat üretimine de yansır. "Beden sanatı ve performans postmodernizmi oluşturan öğeler olarak tanımlanır; çünkü bu öğeler modernizmin, değişmez anlamlarının yalnızca eserin biçimsel yapısı aracılığıyla belirlenebileceği varsayımını altüst eder."⁵ Şizofreni, ayrılma, parçalara ayırma, kişiliğin çözülmesi gibi kavramlar sanat tartışmalarının gündemine yerleşir.

1980 sonrasında bu tartışmalar içinde yer alarak beden ve kimlik sorgulamalarına yönelen Kiki Smith'in yapıtları; iç organlara, vücut salgılarına ve beden parçalarına yaptığı göndermeler ile bedensel süreçler ve bedenin dışarıya atma işlevleri üzerine yoğunlaşır.

1970'lerden itibaren cinsiyet araştırmaları, feminist ve postmodern söylemle ilişkili olarak dilbilim ve psikanaliz üzerine çalışmalar yürüten Julia Kristeva; "Korkunun Güçleri, İğrençlik Üzerine Bir Deneme" (1980) adlı eserinde kadının üzerindeki baskı dinamiklerinin belirlenmesinde kullanılan "abjection" (iğrençlik) ⁶ kavramını geliştirir.

Kristeva'nın "abject" (iğrenç) kavramı 1919 yılında Sigmund Freud tarafından tanımlanan "uncanny" (tekinsiz) kavramı ile belli noktada benzerlik gösterir. Uncanny (tekinsiz) **aşına olduğumuz bir şeyin içinde yatan rahatsız edicilik** olarak tanımlanır. Bu anlamda kişinin kendisiyle özdeşleşmesini istemeyerek reddettiği şey olarak abject (iğrenme) kişinin içinden gelen ama kabul etmek istemediği, yok etmek, kurtulmak istenen şeyler anlamındadır.

Kristeva'ya göre aşağılama ruhun sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlayarak gerçekleştirilen bir işlemdir. Yaşam boyunca bireyin karşılaştığı ilk büyük tehdit anneye olan bağımlılığdır. Bu nedenle Kristeva "Siyah Güneş, Depresyon ve Melankoli" (1987) adlı çalışmasında anne katlinin bizim için yaşamsal önemde olduğunu

çünkü ataerkil bir kültürde birey olabilmek için anne bedenini aşağılamamız gerektiğini vurgular. Kristeva'ya göre; kadınlar aynı zamanda kadın olmalarını niteleyen anne bedenini aşağılayamadıkları için cinselliklerinde de depresyona yakın bir duruma bürünürler. Dolayısıyla bu aşağılama, aynı zamanda kadınların ataerkil toplumdaki baskılanışlarını ve küçük görülmelerini açıklamanın bir yolu olmaktadır.

Kristeva; kadının kültürle ve tarihle olan ilişkisini, abjection (iğrençlik) kavramıyla belirler. Bedenin, bireye ait olması için, bedenin içindeki dışkıdan, salgıdan, kokuşmuşluktan ayrı düşünülmemesi gerekir. Bireyin karşı karşıya kaldığı iğrençlik tehlikesi, bir ayrımlar ve farklılıklar sistemi olan simgesel düzenin sürekli hissettiği bir tehlikedir. Kristeva'ya göre, beden tarafından her gün dışarıya atılan bu iğrençlikler sayesinde beden benim olmaktadır. Bedenin içinden bir dışarıya atılma süreci olduğu için yeni doğan bebek de, doğum yapan anne için abject (iğrenç) tir.

Kristeva iğrençliği; ruhun sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlayarak gerçekleştirilen bir işleyiş olarak betimler. Kristeva'ya göre; iğrenç deneyim doğal bir varlıktır ve günlük yaşamda karşılaşılan ölüm, dışkı ve çürüme gibi olguların karşılığıdır.

Kiki Smith'in "abject sanat"⁷ içerisinde değerlendirilebilecek yapıtlarında; iç organlar, kadın bedeninin üreme, sindirim ve boşaltım sistemleri, rahim ve kaburgalar, bedenden sarkan cenin, plesenta, parçalanmış organlar ve çeşitli bedensel süreçler irdelenir.

"Abject sanat; genelde iki yöne eğilimlidir. Bunlardan birincisi, iğrenç olanla özdeşleşmek, tramvanın yarattığı yarayı deşmek için ona bir şekilde yakınlaşmak, gerçeğin müstehcen nesne bakışıyla temas etmektir. İkincisi ise, iğrençlik sürecini abartarak iğrenç eylem esnasında yakalamak, geri yansıtmak, hatta kendi açısından tiksindirici hale getirmek için işleyişini abartmaktır."⁸ Bu bağlamda sanatçının görevi iğrenç olanı bastırmak değil; açığa çıkarmak, onun anlamını bulmaya çalışmaktır.

"Kiki Smith'in sanatı ayrıştırılmış, parçalanmış, yaralanmış vücut parçalarıyla ilgilidir."⁹ İç organların sunumu aynı zamanda yaşayan vücudun kırılğanlığını da sembolize eder. "Kiki Smith'in içeriden dışarıya doğru olan çalışmaları, gerçekliğin bedensel duyularının tat, dokunuş, kokunun da görme kadar önemli"¹⁰ olduğunu vurgular. (Resim1,2)

Resim1: Kiki Smith, "Sindirim Sistemi", 157.5 x 68.5 cm, 1998-2004

Resim 2: Kiki Smith, "Rahim", 56.9 x 43.2 ve 62 x 25.4 cm, 1986

Resim 3: Kiki Smith, "Kaburgalar", 55.9 x 43.2 x 25.4 cm 1987

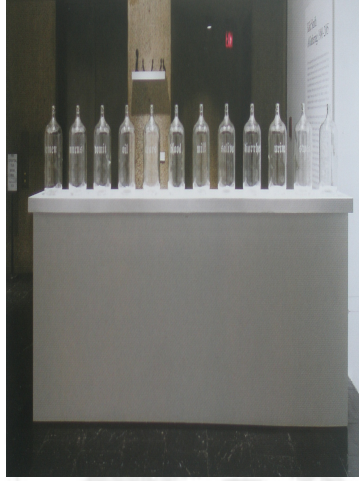
Resim 4: Kiki Smith, "İç Organlar", 1990

Resim 5: Kiki Smith, "Omurga", 1990

Bedenin diğer parçalarını olarak kemikler ve iç organların incelendiği çalışmalarda (Resim 3,4) görünmeyeni görünür yapan Kiki Smith; kadavraya benzer figürde ise, çürümüş beden üzerinde görülen

omurgayı simgesel düzen içerisinde betimler. (Resim 5) Heartney'e göre "Smith'in çalışmalarında "abjection" sosyolojik olarak bastırılmış cinsellik, ölüm ve savunmasızlıkla başa çıkmanın bir yoludur."¹¹ Bedenin sadece görünen kısmının ötesinde, bedeni tüm varlığı ile sorgular.

Resim 6: Kiki Smith, "On İki Cam Şişe", 1986

Kiki Smith on iki cam kavanoz içerisinde kadın bedeninin salgıladığı vücut sıvılarından oluşan çalışmada; her şişenin üzerine gotik harflerle yazılan ve şişenin içindeki sıvıyı tanımlayan yazı; vücudun iç süreçlerini gözler önüne serer. Her şişe içinde bulunan süt, irin, kusmuk, ter, gözyaşı ve menstural dönemlere ait vücut sıvıları güçlü duygusal tepkiler uyandırır. (Resim 6)

"Bedensel sıvılar, atıklar iğrenmenin hem içsel hem de dışsal olan bedensel yan ürünlerini oluşturur. Bedenin içindelerken, bedenin yeniden oluşumunun koşulu, yaşamı oluşturan maddelerdir. Dışarı atıldıklarında çıkartıldıklarında kirliyi, pisi göstermeye başlarlar. Bununla birlikte, atıklar öznenin parçası olduklarından, özneye tamamen dışsal değillerdir. Bu nedenle özne, bedensel atıklarını dışarı çıkarırken, kendi parçasını da dışarı çıkarır."¹²

"İnsan bedeninin iç organları düşünüldüğünde ya da görüntülendiğinde hissedilebilecek tiksinti, doğuran, doğan, dışkılayan, hasta olan ve ölen bedendir. İğrenme, "nesnelerin (yemek, kusmuk, salya, dışkı, sidik, daha ileride meni ve adet kanı) yendiği ve/veya dışarıya atıldığı, içerisi ile dışarı arasındaki geçişin çeşitli bölgelerindeki (ağız, anüs, cinsel organlar) yemek yeme ve dışkılama devinimlerinde ortaya çıkar... Ancak iğrenme nesnelere, yeme ve dışkılamanın çifte deviniminde asla bedenden tamamen ayrılmazlar. Aslında onları iğrenç (abject) olarak işaretleyecek olan kesinlikle bu kesinleşmemiş durumdur."¹³

İrin, ter, kan, dışkı gibi iğrenç olduğunu düşündüğümüz maddelerin vücut dışına atılmasıyla bedenin iğrenç olandan ayrılması ya da iğrenç maddelerin benim olması aslında paradoksal bir yaklaşımdır.

"Bedenden dışkılanmış ve iğrenç olan, hiçbir zaman tam olarak nesne kategorisine sığdırılacak bir şey değildir. Dışkı, kan, irin, ter, çöp, kesilmiş saç ve tırnak, kopmuş organ, kadavra iğrenç (abject) ile nesne (object) arasında nesnelere dünyasının kıyısında salınırlar. Dışkılananın bu sınırdalığı, nesne ve özne kategorilerinde öncel, bu karşıtlığın ortaya çıkabilmesi olanağının koşuludur."¹⁴ "Smith'in heykellerinde dışkılama devam eden bir süreçtir ve dışkılanan heykelin bir parçasıdır."¹⁵ (Resim7)

Resim 7: Kiki Smith, "İsimsiz", Mum ve Kağıt Malzeme, 1992

"Kristeve'ya göre her gün dışkıldığımız "iğrenç şeyler" sayesinde...bedenin anonimliğinden sıyrılarak benim bedenim olması, "iç dünyanın" benim bir içsellik boyutunun açılması dünyanın bir şeyler, nesnelere dünyası haline gelmesi gibi sonu açık, sınırları aslında gayet akışkan olan süreçler" irdelenir.¹⁶

Kristeva'nın abject kavramındaki tekrarlamayı (bedenden atılan ve bedenden yeniden üretilen) bir tür zaman algısı olarak kullanır. "Ağıza giren ve beslenen şeyin tersine bedenden gözeneklerinden ve deliklerinden çıkan şey, temiz bedenın ebediliğine işaret eder ve iğrenmeye yol açar.¹⁷

Kiki Smit'in sanatında dışkılama, aşağılama, hastalık, ölüm ve iğrençlik temaları ile idaelize edilmiş kadın bedenini yıkıma uğratılır. Benliğe doğru yolculuk ile vücudun iğrençten ayrılarak bedene ait olması birbirine paralel süreçler olarak irdelenir.

- ¹ Griselda Pollock and Rozsika Parker, *Old Mistress, Women, Art and Ideology*, (New York:1981), 505.
- ² Seyla Benhabib, *Feminizm ve Postmodernizm; Çatışan Feminizimler*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2008), 26.
- ³ John Lechte, *Fifty Key Contemporary Thinkers; From Structuralism to Postmodernity*, (Routledge, London: 1994), 25.
- ⁴ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2006), 69.
- ⁵ Amelia Jones, “Beden Sanatı Özneyi Sahnelemek”, *Sanat Cinsiyet, Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*, (ed.) Ahu Antmen, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2008), 299.
- ⁶ Abjection: Julia Kristeva tarafından 1980 yılında geliştirilen, psikolojik ve felsefi kavram
- ⁷ Abject (iğrenç) sanat: Abject sanatın kökleri; Hermann Nitsch’in hayvan cesetleri ve kanı bir törensel bir şekilde sunulduğu vücut ve performans sanatlarına dayanır. Abject sanat için beden; performanslarla üzerinde müdahaleler yapılan bir nesneye ya da üzerine kavramlar yüklenen bir hale bürünür. Abject sanatta sanatçının bedeni; izleyici üzerinde rahatsız edici bir etki uyandır. 1960 sonrasında gelişen süreçte vücut sanatının yaygınlaşmaya başlamasının ardından, özellikle 1970 sonrasında beden kavramının değişik şekillerde irdelenmesi sonucunda In the 1980s and 1990s many artists became aware of this theory and reflected it in their work.1980’li ve 1990’lı yıllarda Cindy Sherman, Louise Bourgeois, Helen Chadwick, Gilbert-George, Robert Gober, Kiki Smith ve Jake-Dinos Chapman birçok sanatçının işleri bu teori ile bağlantılıdır.
- ⁸ Hal Foster, *Gerçeğin Geri Dönüşü; Yüzyılın Sonunda Avangard*, (Çev) Esin Hoşsucu, (Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2009), 197.
- ⁹ Helaine Posner, *Kiki Smith*, (The Monocelli Pres, 2005), 8.
- ¹⁰ Heartney, Eleanor, “Kiki Smith: A View from the Inside Out After the Revolution Women Who Transformed Contemporary Art, (Prestel, New York: 2007), 74.
- ¹¹ Heartney Eleanor, “Kiki Smith: A View from the Inside Out After, 75.
- ¹² Francette Pacteau, *Güzellik Semptomu*, (Çev) Banu Erol, (Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2005), 158.
- ¹³ Francette Pacteau, *Güzellik Semptomu*, 157.
- ¹⁴ Zeynep Direk, *Adet Kanaması Tecrübesi: Sınırlar ve Ufuklar*, *Gogito*, (Yapı Kredi Yayınları, sayı: 37, 2003), 252.
- ¹⁵ Övül Durmuşoğlu, *Abject: Bedenin Okunamazlığının Gücü*, *Gogito*, (Yapı Kredi Yayınları, sayı: 43, 2005), 12.
- ¹⁶ Zeynep Direk, *Adet Kanaması Tecrübesi: Sınırlar ve Ufuklar*, 151.

Kaynaklar

Benhabib, Seyla. *Feminizm ve Postmodernizm; Çatışan Feminizimler*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2008)

Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2006)

Direk, Zeynep. *Adet Kanaması Tecrübesi: Sınırlar ve Ufuklar*, *Gogito*, (Yapı Kredi Yayınları, sayı:37, 2003), 252.

Durmuşoğlu, Övül. *Abject: Bedenin Okunamazlığının Gücü*, *Gogito*, (Yapı Kredi Yayınları, sayı: 43, 2005), 12.

Heartney, Eleanor. “Kiki Smith: A View from the Inside Out After the Revolution Women Who Transformed Contemporary Art, (Prestel, New York: 2007)

Foster, Hal. *Gerçeğin Geri Dönüşü; Yüzyılın Sonunda Avangard*, (Çev) Esin Hoşsucu, (Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2009)

Jones, Amelia. “Beden Sanatı Özneyi Sahnelemek”, *Sanat Cinsiyet, Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*, (ed.) Ahu Antmen, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2008), 299.

Lechte, John. *Fifty Key Contemporary Thinkers; From Structuralism to Postmodernity*, (Routledge, London: 1994)

Pacteau, Francette. *Güzellik Semptomu*, (Çev)Banu Erol, (Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2005)

Pollock, Griselda ve Rozsika Parker. *Old Mistress, Women, Art and Ideology*, (New York:1981), 505.

Posner, Helaine. *Kiki Smith*, (The Monocelli Pres, 2005).

